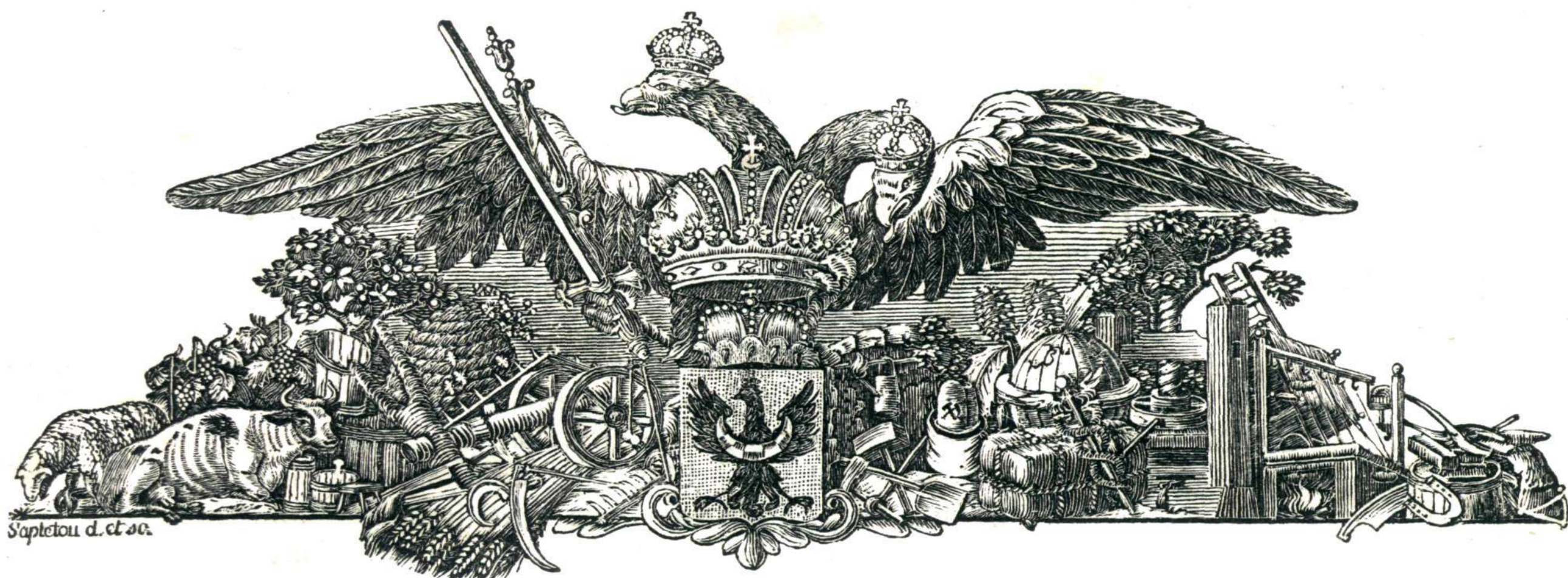

Kmetijske in rokodelske novize.

Na svetlobo dane od z. k. kmetijske drushbe.

N° 25.

V frédo 20. grudna.

1843.

Te novize pridejo vsako frédo na dvéh zhetertnih listih v Ljubljani na svetlo. Plazhujejo se v pisarnizi z. k. kmetijske drushbe v hišhi 195 v Šalendrovi ulizi bliso Brega; sa Ljubljano in sa tiste, ki jih ne dobivajo po pofhti, sa zélo leto s 2 fl., — sa pol leta s 1 fl.; prejmljejo se pa pri natiskovavzu na Bregu Nr. 190. Po pofhti veljajo sa zelo leto 2 fl. 30 kr., — sa pol léta 1 fl. 15 kr. Po vsih z. k. pofhtah se snajo dobiti.

Luna.

Zhe v jasni nozhi pod milim nebam kvishko ozhi povsdignemo, saglédamo neskonzhno shtevilo svésd, ktére na podnébji kakor svitle luzhize migljajo. She veliko vezh jih je pa, ki jih ne vidimo. Vse te nebeshke luzhize se nam vidiyo majhne le sato, ki so grosno daljezh od nas, v refnizi pa so velike. One se neprenéhama vertijo v nam nesnanih od Bogá njim odlozhenih krogih. Vlak vé, de vsaka she tako velika rézh, dalej zhe smo od nje odlozheni, manjšhi se nam vidi. Mozhno velika zérkev verh visoziga hriba sosidana, zhe jo 5 ali 6 ur od njé odlozheni ogledujemo, se nam sdi kakor majhna béla skaliza. Kdor je per morji kadaj bil, je lahko vidil, de, kadar ljudjé napovedane barke perzhakujejo, ker so vajeni, jo she od daljezh vgledajo, pa vidi se njim kakor raziza, ktera po vodi plava; kadar h kraji pride, je grosno velika. Nektére barke so velike kakor gradovi, tako de se je zhuditi. Drugazh bi se pa mi zhudili, ako bi se ktera svesda nafhi sémliji toliko perblishala, de bi jo samogli viditi kolikorfhna je.

Modri svésdogledzi vezh del menijo in pravijo, de vse te nebeshke krogle niso samo naf rasvefeljevati vstvarjene, ampak de v njih tudi prebivajo shive stvarí zhlovekam enake, ktere po svoji shegi zhasijo in molijo svojiga stvarnika. Vediti tega vender gotovo ne moremo. Modrijani le pravijo, zhemu bi bil Bog toliko in tolizih

prebivalish vstvaril, ko bi jih ne bil napolnil s prebivavzi? Zhemu bi bila nafha semlja, ko bi ne bilo ne ljudi, ne nobene druge shive stvarí na nji? Tedaj so tudi prebivavzi v solnzu, v luni in v vsih drugih svesdah, kteri imajo svojimu prebivalishu permerjene telésa, imajo pamet in se veselijo svojiga shivljenja. Morebiti bomo kadaj, to je na unim svetu, tudi od tega kaj vezh svedili; kdo samore tukaj sapopasti boshjo modrost!

Med vsimi nebeshkimi luzhmi narvezh dobrote dobivamo od solnza; to vsakter sam vidi in zhuti. Shlahtno solnze naf vsaki dan rasveseljuje s svojo svitlobo, ogreje naf in zélo semljo; s tem jo storí rodovitno. Vlak sam lahko misli, kako shalofstno bi bilo na svetu nafhe shivljenje, ko bi nikdar lepiga solnza ne vidili, ko bi v vezhni tamoti in simi prebivati mogli. Bres solnza bi tudi shiveši ne mogli, sato ker bi potrebniga shivesha ne imeli; bres solnzhne svitlobe in bres toplote bi nish ne sraftlo; bres solnza bi kmalo vsi ljudjé lakote in sime umerli. Kako velika dobrota je tedaj solnze!

Nar blishneji tovarsh in soséd nafhe semlje pa je luna ali mésez. Kakor so vse nebeshke luzhi, kterih je bres shtevila, okrogle, tako je tudi luna okrogla, ravno ko nafha semlja. Luna ni slo daljezh od nas; slo uzheni svesdogledzi so do zhistiga srajtali, de ena in petdeset tavshent, ofsem sto tri in dvajset milj je od semlje do lune. Ko bi samogli trideset nafhih semlj eno verh

druge naloshiti, bi do lune dosegle. Luna je trinajstkrat manjši ko naša semlja, to je: ko bi samogli trinajst lun vkup stlažiti in is njih eno narediti, po tem bi bila luna po velikosti naši semlji popolnoma enaka. Zhe so tadaj prebivavzi v luni, kakor uzheni mislijo, kako zhaftitljiva in lepa se njim mora viditi naša semlja, ktera se njim kashe trinajstkrat vezhji, kakor se kashe nam luna!

Uzheni moshjé so snafhli take gledavnike (Perspektive, Fernröhre), kateri nam daljezh od naš odlózhene rezhi bliso pokashejo. Gledavniki (ali perspektivi) so taki tulji (Röhre), ki so v njih glashavnate sbrufhene shipe vdelane, ktere vfako rezh vezhji, in daljne rezhi blisheji kashejo. S takimi gledavniki ali tulji, — katerih nekteri so grosno veliki, tako namrezh de se skosi njé vfaka rezh sto in sheftdesetkrat vezhji pokashe, — se grosno daljezh od naš odlozhene stvarí, kakor bliso vidijo, in se lahko pregledujejo. S takimi gledavniki uzheni svesdogledzi vezhkrat v luno gledajo, in jo tako bliso vidijo, de noter v luni ali meszu prav lahko raslozhijo bribe in doline, gojsde in planjave in vezh drugih rezhi. Luna se tako obrazha, de nam smerej ravno tisto stran kashe naj bo polna ali prasna, to je o mlaji in o shipu. Une strani nam luna nikoli ne pokashe. To se prav lahko sposna s gólimi ozhmi, ker v luni smirej vidimo ravno tiste life ali maroge. Proge ali life v luni niso nizh drugiga, kakor senza, ktero visoke gore v luni naredijo; v velike globozhine med gorami ne pride soluzhna svitloba, sato se nam luna nikoli vfa zhistá in svitla ne pokashe, ampak kadar je senza, se nam pokashejo tamázhne life, próge.

Life ali proge v luni so nekadaj she dajale priloshnost vezh prasnim veram in neumnim vrasham. Vezh sto let se ohrani med nemshkim ljudstvam vrasha, de v luni je sa kásen ali shtrafingo tisti mosh, kateri je shel v nedéljo v gojsd derva poberat; she sdaj se v luni vidi mosh, kateri butaro derv na herbtu nése. Proge v luni se ref ravno tako vidijo, kakor de bi mosh stal in butaro na herbtu nésel. Tudi per naš na Krajnskim se je she ohranila vrasha ali prasna vera, ktera pravi, de mosh, kateri se v luni vidi in kladvo v rokah dershi, je kovazh, kateri je s kladvam svojo mater po glavi vdaril in vbil. Drugi pravijo v luni je Rajn sa kasen ali shtrafingo, ki je svojiga brata Abelna umóril. She vezh drugih vrash in prasnih vér se najde med ljudmi, kar life v luni sadeva; ker ljudjé ne vedo, de to stori le sénza visozih gorá v luni, kolikorshne visokosti ni najli na naši semlji.

De ima luna tudi nekoliko mozhi do naše semlje, so naši spredniki she nékadaj sposnali. Ne le samo, de nam luna nozhí rasvetljuje, ampak de ima tudi nekoliko mozhi do vode, do selish in do drusih stvari na naši semlji, in mo-

rebiti tudi do naših trupel, vfi uzheni in drugi skufheni moshjé terdijo. Marfiktere bolésni so vselej hujshi ob zhasu, kadar se luna polni ali narafha (kakor nekteri prav napazhno pravijo; kadar luna gori jemlje), in pojenjajo ali zeló popolnoma minejo, kadar se luna manjšha ali nasaj jemlje. Od nekteriga pravijo, de je méfzhin; s tem se toliko rezhe, de njegova bolesen se ravná po meszhnih spreminilih. Morebiti tedaj luna tudi kaj našimu sdravji persadéva.

She nekadaj so kmetje verovali, in she sdaj verovajo, de ima luna posebno mozh do rahti naših selish. Sato nektore semena sejejo ali sadijo raji ob zhasu polne lune, druge sejejo ali sadijo le rajshi o mlaju, tode dva enako ne ravnáta, in v dveh krajih ni enake návade. De bi kmetje vedili, ktere semena o polni luni, in ktere o prasni luni sejati, naj ohranijo to poglavitno vodivnizo ali regelzo: „Vse semena, ktere sad naredijo verh semlje, se morajo sejati ob zhasu, kadar se luna narafha (gorijemlje) ali o polni luni. Vse semena, ktere sad naredijo pod semljo v bonkah ali v koreninah, se morajo sejati ali saditi ob zhasu, kadar se luna manjšha, o mlaji.“

Kdor se bo hotel po tej poglavitni vodivnizi ali regelzi ravnati, ktera velí o polni luni sejati vse semena, ktere verh semlje sad narejajo, in o mlaji sejati vse semena, ktere v semlji v bonkah sad narejajo; naj seje o polni luni vse shita, vse sozhivje in vse druge selisha, katerih kmetvavzi sa poklajo potrebujejo, in se selene (frishne) ali pa suhe shivini poklajajo. Tako detela, grafhiza, in mnoge trave veliko vezhji srastejo in per shivinski reji vezh sdajo, zhe so sejane o polni luni, kakor ko bi bile sejane o mlaji. O mlaji naj seje repo, korenje, kapuf, peso, kolarabe, in vezh takih selish, vender presajati jih nikoli ni treba o mlaji, ampak vselej o polni luni. O mlaji naj sadi krompir, zhebulo, zhesen in vezh takih rezhi.

Usrok, sakaj nektore selisha bolj storijo sejane o polni, kakor sejane o prasni luni ali o mlaji, je letá: Selisha, ktere verh semlje ali kvishko sad obrodujejo, potrebujejo vezh mokróte in vezh svitlobe k svoji rahti posebno od sazhetka; o polni luni imajo tedaj po dnevu in po nozhi svitlobo, tudi rofa je vselej vézhji o polni luni kakor o mlaji, sato s veseljam kvishko hitijo in obiln sad saštavijo. Selisha, ktere v semlji sad narejajo, ne potrebujejo k svoji rahti ne toliko svitlobe ne mokróte, sato ker jim ni treba visoko kvishko srahti, ampak le tréba je njim v koreninah se debeliti. Ker tedaj take selisha ponozhi nimajo svitlobe, tudi ne toliko mokrote, bodo tudi obilnishi sad obrodile. Vse take rezhi je ljudi le dolga skufhnja nauzhila; naj vsak kmetovavez tudi sam poskufha in naj se preprizha. Kdor grah, bob, lézho in vezh taziga sozhivja o mlaji

ali ob zhasu, kadar se luna manjša (doliemlje), sadi, bo malo dobizhka imel, ker grah bo zel zhas zvetel do terdne jeseni, in le malo strokov narédil; she tisti so vezhdel prasni.

Sélifha in zvetlize (roshe) prefajati, drevéfa zepiti, in vinske terte obrésovati je nar boljshi o polni luni; to so sdavnej she skufili uzheni vertnarji in gorniki.

Le skufhnja mora naf uzhiti,
Is semlje prida vezh dobiti;
Sató naj vfaki sam poskufi,
Potlèj she lé naj jesik brufi.

Vifhnjagorz.

Eno je potrébno!

„Vifoko zhasitljivi gospodje! Vfo hvalo Njih novizam; lépih naukov se uzhimo in drusiga korifniga vezh beremo is njih. V numeri 23. lista, so Oni toshili: Sakaj fim ter tje ljudjé tako malo sadniga drevja sadé? Šo pifali: kdor drevje sadi, nima samo dobizhka in vesélja; tudi sa naflédnike dobro déla, ker njim dobízshke in vesélje perpravljja.

Gotovo je, de tako storiti smo tudi dolshni, ker so nafhi predniki sa naf veliko dobra storili.

Réf je, kar so v listu rekli: de nekaka lenoba in sanikernost rejo sadja sader-shuje. Tudi potérdimo téh dvanajst v listu imenovanih isgovórov, s kterimi se lenuhi radi isgovarjajo.

Zhutimo devéliga isgovora resnízo, která, defiravno huda in velik sadershek sadniga drevja, ne bo mogla reje sadja zeló satreti.

Eniga so posabili, ktero je she huje, kakor kraja sréliga sadja. Šamo eniga je she potréba, namrezh: postavljjeniga zhuvajazhes safajeno mlado drevje, in sraven tudi zhes drugo perdélanje na polji.

Kaj pomaga, zhe zéplenze nasadimo; zhes tjeden pa vezh kot polovizo nasajeniga porováno in potergano, okoli pometano, vezh del pa vse tako poshkodvano najdemo, de nizh vezh sa potákniti ali sa posaditi ni?

Tako hudobni ljudjé, vezhdel pa neumni in neporédni pastirji naredijo. Kar sami igráje, ali s kakim resálam, ali is norzhije nepokonzhajo, pa she pasfna shivina omólfa in polómi; tako per takih okoljstava per vfm persadevanju na kmetih ni mogózhe fi kaj prida mladiga drevja perrediti.

V drugo she smo posadili po prostórah, kjer so nam pervo sadilo pastirji, ali popotni, ali domazhi neporédneshi pokonzhali; pa ravno tako, fkoraj vse sadilo po tleh lesfi.

Nizh ne pomaga profiti, svariti, de bi ne pasli, kodar je s sadjem safajeno.

Krávarji térdijo smerej svojo prasno, de imajo pravizo po vsh Svétih povlod pasli.

Ako bi hotli kaj sadja perrediti, bi mogli

svoje sadísha s vifokim sidam obsidati, tega pa mi kmetje ne móremo.

Profimo tada Njih, in vse, ki so per z. k. kmetijski drushbi, která nam, kakor smo preprizhani, saref dobro sheli, naj se pogajnajo sato, de bi gospóske zhuvaje postáville; de bi tisti, kteri bi bili poshkodvavzi sadja in sadniga drevja saléseni, ojstró poshtráfani bili. Naj fkerbijo, de bo neporedna mladost po deshélfskih sholah in v zérkvi od duhovnih pridgarjev tako poduzhena, de se bo sama preprizhala, de sadno drevje poshkodovati je ravno tako velika pregréha, kakor bi bila pregréha nedólshno shivino bres potrébe moriti.

Zhe smo ravno kmétje, pa vunder vémo, de po drusih deshelah sa veliko pregrého der-shijo, sadno drevje poshkodovati, in de se savoljo tega malokjé kaj shkode pergodi; pa tudi imajo sadja, de se vse lomi! Ravno tako upamo per naf vzhakati, zhe bomo uflifhani, kar profimo, de bi deshelske gosposke s njih možno roko in gospodje duhovni s njih poduzhenjam sadnimu drevju, in nafhim perdelkam na polji varstvo dodelili. — — To je potrébno!“

Dvanajst bravzov kmetijskih noviz.

Perstávek vzhrednistva. — Prizhijozhe písmo smo pred tremi dnévi prejeli in natisnemo ga radi: pervizh, ker je to, kar govori, v resnizi poglaviten sadershek v reji sadja; drugizh pa bodo na to visho voshila nafhih dvanajst bravzov tisti gospodje sami brali, kteri v téj rezhí veliko perpomozhi samorejo. Šaj so fkoraj vfi gospodje fajmoshtri in komisarji na desheli udje z. k. kmetijske drushbe, in gotovo je tudi njih shelja, vse storiti, kar je k pridu domazhinstva. — Kmetijska drushba pa ima she od nekada fkerb sa rejo sadja. S njeno pomozhjo so prishle bukvize: „krajnski vertnar“ od gospod Pirza no svitlo; ona od leta 1841 med pridne ofkerbovavze sadnjiga drevja freberne medalje deli in njih imena — drugim v isgled — ozhitno na snanje daje. Kar pa voshilo in posh-njo sa poljske zhuvaje utizhe, se bo z. k. kmetijska drushba v prihodnim sbóru 1844 zhes to pomenila in posvetovala, kako bi se ta pomozhek dosezhí mogel. Potem bo z. k. deshelsko poglavarstvo profila. de bi se sgodilo, kar bode k pridu kmetijstva sposnano.

Domazhe povésti.

(V Krajnju se pripravljajo nov most zhes Kókro sidati.) Marfkomu nafhih bravzov je she v spominu sidan most v Krajnju, kteriga so v létu 1827 zhes Kókro bliso pokopalísha ali britofa sidali. Kdor je ta most, ki je 15 feshenov nad Kókro, vidil, se je zhudil. Bres vsh ftebrov in s enim famim obókam ali vélbam je v taki vifokosti, kakor de bi v lufti vifil. Tode sidanje tega mostú je bilo flabo israjtano; sakaj s strafhnim gromenjem je 12. roshniga zveta 1828 svezher v kup padel. Na ravno tistim mestu so posueje lesén most postavili, ki je pak she tako sto poshkodovan